

Küzdelem a békés halálért

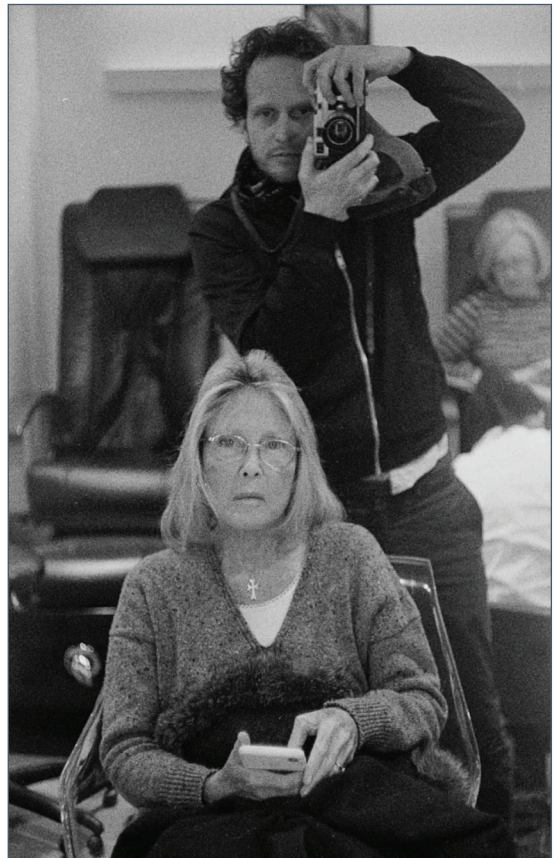
Tuki Jencquel: Jackie szerint az élet

Benke Attila

A január végén és február elején megrendezett Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál egyik különleges alkotása volt a „Jackie szerint az élet”, ami az életvégi döntések kérdéskörét járja körül egy rendkívüli asszony és fia párbeszédén keresztül.

A filmművészet is gyakran foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy van-e joga az embernek akkor véget vetni az életének, amikor ő akarja. Az ázsiai kultúrkörben eleve mást jelent a halál és az öngyilkosság, mint az angolszász és európai társadalmakban. Japánban például több évszázados tradíciója van a szeppekunak, ami a szamurájok világában becsületbeli ügy volt, a harcshoz méltó halált biztosította a saját has felmetszése és az asszisztált lefejezés. Érinti a témát Ari Aster 2019-ben bemutatott társadalmi horrorja, a *Fehér éjszakák* is, amelyben az amerikai főhős nő egyik traumája az, hogy testvére öngyilkos lett, ideje korán eldobta magától az életét. A skandináv hagyományörző közösségben viszont szembesül vele, hogy az egyik ünnepi szertartás részeként a legidősebbek levetik magukat egy szikláról a mélybe, mivel az áttestupa nevű pogány tradíció szerint így méltó módon, nem valamilyen betegségben halnak meg. Megrázó Michael Haneke 2012-es filmje, a *Szerelm* is, amelyben az idős, beteg házaspár női tagja lebénel, majd szellemileg is elkezd lépülni, és arra kéri férjét, hogy vessen véget a szenvedéseinek. A halálhoz való jog kérdését boncolgatja Tuki Jencquel *Jackie szerint az élet* című, a Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztiválon bemutatott műve is speciális módon, anya és fia párbeszédén keresztül.

A gondolaébredtő és rengeteg izgalmas témát érintő dokumentumfilm egyik különlegessége az, hogy főszereplője, Jacqueline Jencquel annak a Tuki Jencquelnek az édesanyja, aki egyben a mű alkotója, rendezője és operatőre is. Ez azt jelenti, hogy Tuki (a továbbiakban a keresztnevükön hivatkozunk rájuk az azonos családnév miatt, a jobb beazonosíthatóság végett) folyamatosan ott áll a kamera mögött, követi Jackie-t és beszélget vele. Azaz a felvevőgép ebben az esetben nem egy objektív megfigyelői pozíció illúzióját kelti, nagyon is szubjektívek a képei, hiszen újra és újra tudatosítja, hogy a főszereplő asszony fia forgatja a filmet. Ez nem újdonság persze, sőt a poszt-

Fotó: Tuki Jencquel – magánygyűjtemény

modern dokumentumfilm meghatározó, úgynevezett performatív irányzata épül erre az alkotó és lefilmezett anyaga közti reflexív viszonyra. Ez abban különbözik a Jean Rouch és Edgar Morin által képviselt, az 1950–1960-as években népszerű cinéma veritétől vagy – Bill Nichols elnevezésével – részvételi dokumentumfilmtől, hogy rendezőjét a témához kifejezetten személyes kapcsolat fűzi. A Tuki által referenciának tekintett 2012-es alkotás, az *Apáim története* Sarah Polley-től nem egyszerűen személyes hangvételű, ha-

nem szorosan kapcsolódik alkotója identitásához. A *Jackie szerint az élet* is bizonyos értelemben felteszi a „Ki vagyok én?” kérdést, bár ezt a rendezője szemszögéből a „Ki vagyok én nélküled?”-re lehetne kiegészíteni.

A film főszereplője az orosz és ukrán származású francia Jacqueline. A hatvannyolcas nemzedék tagjaként Jackie egy örök lázadó, aki nem törődik bele a sorsába, folyton jobbítani akar rajta, illetve mások életéért, méltóságáért, jogaiért is küzd. Aktivistaként élete során rengeteget harcolt azért, hogy Franciaországban liberalizálják az eutanáziát, hogy az ember visszakapja a halálhoz való jogát. Jackie a „*szex, drogok és rock'n roll*” bűvöletében szocializálódott fiatalon, az „*Élj gyorsan, halj meg fiatalon!*” volt az ő mottója is. A dokumentumfilmben kifejti, hogy szerinte 25 éves kor után véget ér az ember fiatal-sága, ennek megfelelően már huszonéves korában a halálról gondolkodott, önpusztító életet élt. Ám amikor megszületett az első gyermeke, letett erről a gondolatról. Évtizedekkel később, idősebb korában, amikor bőre megereszkedett, amikor változókorában már nem tudta kielégíteni szexuális éhségét, amikor már elkezdte érezni magán az öregedés jeleit, úgy döntött, hogy 2020 januárjában önként távozik erről a világról. Ezt már a film keletkezése előtt, a svájci *Le Temps* nevű lapban bejelentette, majd a médiában is többször szerepelt, a tévében még papokkal is vitázott arról, hogy joga van-e eldobni magától az életet, amit Isten ajándékozott neki a keresztény vallás tanítása szerint. Ám a helyzetet bonyolította a fia által készített film mellett az is, hogy egyrészt unokája született, másrészt családja, barátai emlékeztették arra, hogy szereti az életet. Ezért halasztotta el többször is a tudatos öngyilkosságát. A *Jackie szerint az élet* ezt a konfliktust, annak eszkalálódását mintegy „valós időben” követi le, így a dokumentumfilm fő feszültségforrása az, hogy vajon Jacqueline végül előveszi-e azt a bizonyos altatószert (pentobarbitál) a Matrjoska babából, amelyben tárolja, az-az véget vet-e az életének.

Mivel a *Jackie szerint az élet* egy színes, intelligens, több nyelvet beszélő, Baudelaire-t idéző egyéniséget mutat be, akiről kijelenthető, hogy csak testileg hetvenéves, lelkileg megmaradt huszonévesnek, így, a játékidő előrehaladtával a néző is egyre jobban megkedveli őt. Ebből pedig az következik, hogy működésbe lép a nyugati kultúrkörben tanult erkölcsi szabályrendszerünk. Vagyis egyre inkább egyetértünk a rendezővel, aki folyamatosan le akarja beszélni édesanyját arról, hogy itt hagyja ezt a világot és persze meglehetősen nagy családját, gyermekeit,

unokáit. Igaz, Jacqueline önmagát és a nézőt is győzködi arról, hogy ő a dolgát már elvégezte, felnevelt három fiút, akinek átadta értékrendjét, amelyet azok majd tovább örökítenek az unokáknak. Ezt el is fogadjuk, mégis a halálról alkotott nézeteink, normáink nem engedik, hogy helyeseljük Jackie halálát. Éppen azért nem helyeseljük, mert a dokumentumfilm bemutatja, hogy egy értékes, jó ember, aki semmiképp sem szolgált rá az elmúlásra, főleg, hogy halálos vagy krónikus szenvedést okozó betegsége nincs.

A halál a nyugati kultúrkörben negatív konnotációkkal bír: a veszteség, a szomorúság jut eszünkbe róla, sőt bizonyos országokban még büntetésként is alkalmazzák. A halált és az időskort, az öregedést is igyekszünk távol tartani magunktól. Christopher Lasch pszichológus és társadalomtudós a 20. század második felét „az önimádat kora”-ként jellemezte, mivel a nyugati (amerikai) ember már-már betegesen törekszik arra, hogy testét fiatalon tartsa, ameddig csak lehet, tudomást nem véve az öregedésről és az elmúlásról.

Jackie-nek tehát egyrészt azzal a kulturális problémával kell szembenéznie a dokumentumfilmben, hogy Észak-Amerikában és Európában a halál inkább negatív jelentésekkel bír. Így egy hozzá hasonló, korához képest egészséges és jó formában levő ember esetében nehéz elfogadni, hogy be akarja fejezni az életét. Ennél viszont még nagyobb problémával is szembesülnie kell: az eutanázia és az asszisztált öngyilkosság jogi szabályozásával.

„*Az otthonomban akarok meghalni, a könyveim, a fényképeim és az ismerős tárgyak körében. Senki sem lehet viszont mellettem. Miért? Azért, mert van egy hülye törvény [...]. Én elég idős vagyok már ahhoz, hogy meghaljak. Az lenne a veszélyes, ha tovább öregednék*” – olvashatjuk Jacqueline blogjában, az asszony utolsó bejegyzésében. A blog mottója is beszédes, összefoglalja Jackie álláspontját: „*Az időskor egy gyógyíthatatlan betegség.*” Ép elmével érzéklni és megélni a test megállíthatatlan hanyatlását, legyen szó gyógyíthatatlan vagy öregkori betegségekről, traumatikus élmény. Jackie egyéb dolgokat is említ a dokumentumfilmben. Az asszony nem palástolja, hogy szexuálisan kiéhezett, gyakran fantáziál jógaoktatójával, Nicolas-val. Nem bírja elviselni, hogy már nem olyan vonzó nő, mint fiatalon volt, szégyelli meztelen testét, megereszkedett, foltos bőrét. Az egyik keserűen humoros jelenetben kisunokája is húzgálja a bőrt Jackie nyakán, mintha nem értene, hogy nagymamájának miért ilyen a teste. Ez is csak emlékezteti arra az asszonyt, hogy halad az idő, teste

Jelenet a filmből

egyre inkább öregedik, és elmondása szerint ez sokkal inkább megrémiszi őt, mint a halál.

A Jackie szerint az élet nem egy „öregellenes film”, nem az a célja, hogy az idős embereket rávegye az öngyilkosságra, sőt épp ellenkezőleg: életigenlő film. Azt hangsúlyozza, hogy az emberi élet úgy teljes, ha az ember a saját teste felett szabadon rendelkezhet. A szabadság eszménye márpedig áthatja Jackie életét, hiszen 1968-ban, amikor világszerte a fennálló hatalom elleni zavargások zajlottak, maga is kint vonult az utcán. Jackie szerint gondolkodó lényekként a szabadság alapvető lételemünk. Ez nemcsak politikai értelemben vett jogokat jelent a dokumentumfilm hőséneke jellemzése alapján, hanem olyan, az egészséges ember által alapvetőnek vett dolgokat is, mint a mozgás, hogy a kigondolt cselekvést minden további nélkül végrehajthatja az egyén. A gyógyíthatatlan betegség és az asszony félelmei szerint az öregedés is fokozatosan ettől fosztja meg az embert. *„Nem akarom tétlenül nézni, ahogy egyre inkább lerobbanok. Nem akarom, hogy haldokolnom kelljen ahhoz, hogy megszerezsem a jogot a halálhoz. Öreg vagyok, de még mindig ép az elmém [...] Arra vagyunk kárhóztatva, hogy rejtőzködve haljunk meg, ha nem vagyunk hajlandók egy bizonyos, szerintünk még elfogadható kornál tovább öregedni. És ha betegek leszünk, kénytelenek leszünk felvállalni a száműzetést, ha nem akarunk egy kórházi ágyon kikötöni [...]. A legjobb esetben is gyerekként kezelnek majd minket, a legrosszabb esetben bántalmazásoknak leszünk kitéve”* – írta Jacqueline az utolsó blogbejegyzésében. Félelmét pedig mintegy alátámasztja a családi örökség: dédnagyanyja kínok közt halt meg rákban, orvosként praktizáló dédnagyapja már odáig is eljutott, hogy eutanáziát hajjt végre rajta, de nem volt hozzá lelki-

ereje. Ha lett volna, megkímélte volna az asszonyt sok szenvedéstől.

A film az élet igenlése a halálban is. A cím is erre utal: Jackie számára az élet azt jelenti, hogy életet ad, hogy értelme van, hogy az ember ember lehet, nem pedig egy kiszolgáltatott, magatehetetlen lény. Az asszony a fiával folytatott egyik beszélgetés során kifejti, hogy nem szereti már a karácsonyokat, mivel hiába tölti ezeket családi körben, a fiainak van saját családjuk, így csak vendégnek, kívülállónak érzi magát. Jackie nem beteg, nem is feltétlenül depressziós, egyszerűen csak rájött arra, hogy elvégezte a dolgát, hogy elindított három gyermeket az élet útján, akik már a saját gyermekeiket indítják el ezen az úton. *„Francia törvényhozók! Mikor értik már meg, hogy a halálhoz való jog senkit nem foszt meg semmitől? Ez a tilalom viszont engem elszakít a szeretteimtől, amikor eljön az idő számomra, hogy meghaljak. A halál pillanata nagyon fontos lesz számomra, teljesen a tudatomnál akarok lenni, amikor megtörténik. 78 éves vagyok, nem 48, 58 vagy 68. Ez már elég kell, hogy legyen, nem?”* – írta Jackie utolsó blogbejegyzésében. Bizonyos értelemben védhető az asszony érvelése, hiszen ő az életet teljes életként értelmezi, amikor az ember minden értelemben szabad. Jackie a testi leépülést vagy a demenciát nem érezné emberhez, illetve önmagához méltó életnek, ezért veszi kezébe a sorsát.

Ugyanakkor a Jackie szerint az élet azért is életigenlő film, amit már a szöveg elején érintettünk: performatív dokumentumfilmként Tuki Jencquel műve a rendezői interakcióra, a párbeszédre helyezi a hangsúlyt. A film nem egy perspektívát képvisel, nem Jackie nézeteit akarja ráerőltetni a nézőre, nem propaganda az eutanázia, az asszisztált öngyilkosság mellett. Tuki mint ellenpont, mint kritikus hang ugyan állítja, tiszteletben tartja édesanyja akaratát, de ettől még nem akarja azt elfogadni a gyerekeként. A POV magazinnak adott interjújában az alkotó elismerte, hogy neki is voltak kételyei, amikor belevágott a film elkészítésébe, mivel egyrészt kérdéses volt számára, hogy etikus-e az édesanyja haláltervéről filmet készíteni, másrészt bízott benne, hogy ettől éppen a forgatási szituáció, a párbeszéd mint terápia hatására fog elállni. *„Amikor forgattam az édesanyámmal, hirtelen azon kaptam magam, hogy a kamera segít a kapcsolatteremtésben. Ez az eszköz mintegy katalizátorrá vált, ami elősegítette, hogy olyan dolgokról beszéljünk, amelyekről nem akartam beszélni, amikor még nem filmeztem. [...] Nagyon hosszú beszélgetésünk voltak, ám a filmben csak a töredékük szerepel. A forgatás majdnem terápiászerű lett számunkra.*

[...] Neki meggyőződése volt, hogy igaza van, szóval haszontalan volt minden ezzel kapcsolatos konfrontáció. De abban egyetérttek, most már számomra is világos, fáj is egy kicsit, mert úgy érzem, hogy kissé elkéstem a győzködéssel. Csalhattam volna persze a vágással, hogy úgy tűnjön, sokkal direkterben érveltem, de ez nem igaz” – fejtette ki Tuki.

A Jackie szerint az életben folyamatosan jelen van ez a párbeszéd, ennek megfelelően az alkotó végig változtatja a szemszöveget. Van, hogy Jackie gondolataival azonosulunk, van viszont, hogy a kamera, azaz Tuki szemszögével. Ez utóbbi nemcsak akkor jellemző, amikor a rendező megszólal, hanem bizonyos kulcsfontosságú mozzanatoknál is, amikor érezhetően az alkotó által emlegetett „konfrontációs helyzet” áll elő. A filmkészítő elmondása szerint és a dokumentumfilmből is kiderül, hogy Jackie jelen volt már asszisztált öngyilkosságoknál, az egyik látható is a filmben. Svájcban egy idős nő, Joan készül arra, hogy – segítséggel – véget vessen az életének. Joan a szívére és a vérnyomására szedett gyógyszereket, de nem volt egyéb betegsége, ami megakadályozta volna az emberhez méltó életben. Nyugodt volt, megbékélt a sorsával, sőt boldognak is tekinthetjük a nyilatkozatai alapján. Am ahogy Jackie, úgy Joan is azt gondolta, ha valami miatt mégis elkezdi drasztikusan leépülni, már nem emberhez méltó módon halna meg. Ezért választotta az asszisztált öngyilkosságot. A folyamat közben a kamera is jelen volt, tehát a néző szembesülhet vele, hogyan zajlik ez, és még közvetlenül az altató elindítása előtt is kérdéseket tesznek fel a célszemélynek, hogy felmérjék, teljes tudatában van-e, valóban az ő végleges döntése-e az, hogy befejezi földi pályafutását. Természetesen Tuki felvevőgépe akkor már elfordul, amikor Joan elindítja az altatószert, csak a hangját halljuk, ahogy lassan, békében elalszik. Megindító, ugyanakkor megrázó is, hiszen egy ember testéből illan el az élet fokozatosan. Am Tuki kamerája nemcsak ezért fordul el, hanem azért is, hogy a Joan ágya mellett ülő Jackie arcára fókuszáljon. Az asszony éppen egy korábbi jelenetben fejtette ki, hogy mennyire megbékélt a halállal ő is, és még viccelődtek is Joannel, hogy ha már meghalt, látogassa majd meg Jackie-t egy madár képében. Am a halál folyamatát látva Jackie arcán is látszik a megrendültség, a megkedvelt ember elvesztésének a fájdalma. Mintha még könnyek is megcsillannának hősünk szemében. Ezzel Tuki mintegy érzékelteti, hogy édesanyja korántsem biztos abban, hogy el akarja hagyni ezt a világot, főleg, hogy később arról beszélgetnek, hogy milyen jól érzi magát a családjával, hogy még a csontritkulása is enyhült (ez

talán Jackie egyetlen komolyabb testi problémája). Fia is ezzel érvel, hogy egészséges és boldog, semmi értelme nincs annak, hogy meghaljon.

A Jackie szerint az élet tehát összetett, komplex dokumentumfilm, ami nem áltatja a nézőt az objektivitás illúziójával, ám erős szubjektivitásával is összetettebb módon közelíti meg a problémáját, mint sok más, hagyományos oknyomozó dokumentumfilm. Egyrészt elfogadhatónak és jogosnak mutatja be Jackie érvelésén keresztül, hogy alapvető emberi jog, hogy a cselekvőképes, felnőtt, érett egyén maga döntsön a sorsáról. Másrészt viszont felteszi a kérdést, hogy pusztán az időskor miatti félelmek elegendő alapot szolgáltatnak-e ahhoz, hogy valaki a békés halált válassza, főleg, ha szerető család veszi körül. A Jackie szerint az élet egy üres lakás képeivel ér véget. Odakint süt a nap, sugarai betörnek az ablakokon és bearanyozzák a teret. Derűs, békés hangulatot árasztanak a totálképek, kintről hallatszik, hogy az élet megy tovább. Am bent mégis konganak a szobák az ürességtől, nyomasztó és szomorú a belső csend és az üres tér látványa. Egyszerű, talán kicsit didaktikus szimbolika ez, mégis illik a filmhez, összefoglalja annak lényegét. Azaz az elmúlás hiába békés, mégis fáj: fáj annak, aki elmegy és itt hagyja szeretteit, és fáj azoknak, akik szerették az elhunytat. Mindenesetre elvitathatatlán, hogy Jackie-nek joga volt emberhez méltó módon meghalni, csak éppen a törvények ezt nem teszik lehetővé. Jackie földi életének utolsó mondatai is a hozzájuk hasonlókért szólnak, arról tanúskodnak, hogy ez a rendkívüli nő utolsó lehetéig szabadságharcos volt (idézet a blogbejegyzéséből): „Itt egy ország, ami büszkén gyártja és exportálja a fegyvereket, amelyekkel megölnék embereket, ám azt nem hagyja, hogy az idős emberek szeretteik körében haljanak meg, ha meghozzák ezt a tudatos és jól átgondolt döntést. Voltaire és Montesquieu országa megtiltja, hogy gyakoroljuk alkotmányos jogunkat.”

—
A szerző: filmkritikus, filmtörténész, szerkesztő.
E-mail: cheattila@gmail.com

Felhasznált források

- Lasch C. Az önimádat társadalma. Budapest: Európa Könyvkiadó; 1996.
Nichols B (2001). A dokumentumfilmek típusai (ford. Czifra Réka). Metropolis 2009;4:20-41.
<https://index.hu/belfold/2023/12/20/eutanazia-kozvelemenyfelmeres-kutatas-kerdoiv-karsai-daniel/>
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=902518558542448&id=100063529360315&ref=embed_post
<https://blogs.letemps.ch/jacqueline-jencquel/2022/03/29/rien-ne-passe-apres-tout-si-ce-nest-le-passant/>
<https://povmagazine.com/jackie-the-wolfs-tuki-jencquel-talks-sex-death-and-mother/>